

Warszawa, dnia 23.08.2024 r.

Szanowny Pan

Dariusz Wiczorek

Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego
ul. Wspólna 1/3, 00-529 Warszawa

Szanowny Pan

dr hab. inż. Sylwester Tabor, prof. URK

Rektor Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Aleja Mickiewicza 21, 31-120 Kraków

Centrum Innowacji oraz Badań Prozdrowotnej i Bezpiecznej Żywności

al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków,

**LIST OTWARTY FUNDACJI GREEN REV INSTITUTE
ORAZ KOALICJI FUTURE FOOD 4 CLIMATE
W SPRAWIE WPLYWU SPOZYWANIA MLEKA ZWIERZĘCEGO
NA ZDROWIE, ŚRODOWISKO ORAZ SYSTEM KLIMATYCZNY**

Szanowny Panie Ministrze,

Szanowny Panie Rektorze,

Szanowni Państwo,

w imieniu Green REV Institute - *think tanku*, inicjatora i koordynatora koalicji ponad 100 organizacji społeczeństwa obywatelskiego Future Food 4 Climate, działającej na rzecz sprawiedliwości żywnościowej i klimatycznej, w związku z akcją pn. „Dzień Mleka”, która w dniu 14 czerwca 2024 r. odbyła się w Centrum Innowacji oraz Badań Prozdrowotnej i Bezpiecznej Żywności jako jednostce ogólnouczelniana Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (ul. Balicka 104, 30-149 Kraków), wspartej przez Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, niniejszym wyrażając głębokie zaniepokojenie promocją spożywania mleka pochodzenia zwierzęcego, kierujemy niniejszy list otwarty, wskazując na potencjalne negatywne konsekwencje powyższego dla zdrowia, środowiska oraz systemu klimatycznego.

Jako Green REV Institute i koalicja Future Food 4 Climate od wielu miesięcy podnosimy w debacie publicznej i działaniach rzeczniczych konieczność dostosowania polityki żywnościowej do narastających problemów, w tym w szczególności:

1. niesprawiedliwości żywnościowej, w tym jakościowego oraz ilościowego ubóstwa żywnościowego oraz ich wpływu na zdrowie;
2. generowania odorów w związku z hodowlą zwierząt tzw. gospodarskich;
3. braku dostępu do w pełni roślinnych, wegańskich posiłków w szkołach oraz placówkach żywienia zbiorowego;
4. antybiotykooporności bezpośrednio związanej z produkcją zwierzęcą;
5. postępujących zmian klimatu oraz degradacji środowiska, do których w sposób wymierny przyczynia się produkcja mięsa oraz generowane w ten sposób emisje;

6. spadku bioróżnorodności i szkód spowodowanych produkcją zwierzęcą dla środowiska naturalnego i dzikiej przyrody.

Instytucje takie jak Uniwersytet Rolniczy czy też Ministerstwo Edukacji winny prowadzić działania edukacyjne, ukierunkowane nie na promocję spożywania mleka, a uświadamianie społeczeństwa w zakresie jego negatywnego wpływu na zdrowie. Najnowsze badania wyraźnie wskazują na przeciwwskazania i zagrożenia związane ze spożywaniem mleka zwierzęcego.

Niedawne analizy przeprowadzone przez jednostki naukowe w Chinach wskazały, że większe spożycie mleka i nabiału wiązało się z wyższym ryzykiem wystąpienia raka wątroby i raka piersi¹. Jednocześnie mleko i inne produkty mleczne są głównym źródłem tłuszczów nasyconych w diecie mieszkańców i mieszkank USA, przyczyniając się do chorób serca, cukrzycy typu 2 i choroby Alzheimera². Inne badania wiążą natomiast spożycie mleka z nadwagą u dzieci³. Niezależnie od powyższego należy wspomnieć, że mleko krowie jest jednym z najczęstszych alergenów pokarmowych u dzieci, powodujących objawy takie jak wysypka skórna, pokrzywka, wymioty, biegunka, a nawet anafilaksja⁴. Badania powiązały wysoką zawartość tłuszczu i hormonów w mleku, serze i innych produktach mlecznych z rakiem piersi⁵. Badanie z 2017 roku finansowane przez National Cancer Institute, w którym porównano dietę kobiet, u których zdiagnozowano raka piersi z dietą kobiet bez raka piersi, wykazało, że te, które spożywały najwięcej serów amerykańskich, cheddar i śmietankowych, miały o 53% wyższe ryzyko zachorowania na raka piersi⁶. Badanie Life After Cancer Epidemiology wykazało, że wśród kobiet, u których wcześniej zdiagnozowano raka piersi, osoby spożywające jedną lub więcej porcji wysokotłuszczowych produktów mlecznych (np. sera, lodów, pełnego mleka) dziennie

¹ <https://www.ox.ac.uk/news/2022-05-06-dairy-products-linked-increased-risk-cancer>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

² <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

³ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15939853/>; dostęp: 12 kwietnia 2024 r.

⁴ Krauze A., Alergia na białko mleka krowiego – postaciach klinicznych, Alergia Astma Immunologia 2015, 20 (1): 12-16.

⁵ <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>

⁶ <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>

miały o 49% wyższą śmiertelność z powodu raka piersi w porównaniu z tymi, które spożywały mniej niż pół porcji dziennie⁷. Spożywanie mięsa, nabiału i jaj jest jedną z głównych przyczyn chorób dietozależnych. Rolnictwo zwierzęce jest odpowiedzialne za wysoki poziom spożycia czerwonego i przetworzonego mięsa i przyczynia się do chorób serca, otyłości, cukrzycy i nowotworów⁸. Niewłaściwa dieta jest główną przyczyną globalnego obciążenia chorobami, na całym świecie odpowiada za 20% przedwczesnych zgonów spowodowanych chorobami. Około 3 miliardów ludzi nie może sobie pozwolić na zdrową dietę, a ponad 3 miliardy ludzi doświadcza co najmniej jednego skutku złego odżywiania⁹. W Unii Europejskiej w 2019 r. 45 % dorosłych UE¹⁰ miało normalną masę ciała, nieco ponad połowę (53 %) ¹¹ uznano za osoby z nadwagą (36 % przed otyłością i 17 % otyłe)¹², a prawie 3 % ¹³ za osoby z niedowagą, zgodnie z ich wskaźnikiem masy ciała (BMI). W raporcie Drivers of food security¹⁴ Komisja Europejska wskazała: *“Ponadto, nasze obecne wzorce żywieniowe przyczyniają się do rosnącego obciążenia kilkoma chorobami niezakaźnymi, takimi jak choroby układu krążenia, otyłość, cukrzyca i nowotwory. W UE, z kilkoma wyjątkami, spożycie owoców, warzyw, roślin strączkowych, orzechów, produktów pełnoziarnistych i błonnika pokarmowego, a także potasu jest niższe niż zalecane poziomy spożycia, podczas gdy całkowite spożycie energii, czerwonego (w tym przetworzonego) mięsa, a także tłuszczów nasyconych, cukrów ogółem i wolnych cukrów i sodu jest wyższe (Komisja Europejska, 2020b, 2022a; EFSA 2021, EFSA 2022, Rippin i in., 2017, 2019, Willet i in., 2019). Choroby układu krążenia (CVD) są jedną z najbardziej rozpowszechnionych chorób w UE, a szacunki wskazują na prawie 63 miliony osób dotkniętych*

⁷ <https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy>

⁸ Plant Based Treaty., Safe and Just 2023. Friel i in., 2009; Aston i in., 2012; Anand i in., 2015. [pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf](https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy)

⁹ Plant Based Treaty., Safe and Just 2023. Friel i in., 2009; Aston i in., 2012; Anand i in., 2015. [pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf](https://www.pcrm.org/good-nutrition/nutrition-information/health-concerns-about-dairy)

¹⁰ [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_Union_\(EU\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:European_Union_(EU))

¹¹ [Glossary:Overweight - Statistics Explained](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Overweight_-_Statistics_Explained)

¹² <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Obese>

¹³ <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Underweight>

¹⁴ https://commission.europa.eu/document/download/3e370f0d-fabb-4614-bc98-73caac5b5215_en?filename=SWD_2023_4_1_EN_document_travail_service_part1_v2.pdf

tą chorobą i prawie 2 miliony zgonów rocznie (Komisja Europejska, 2019) (Komisja Europejska, 2018). Szacuje się, że w regionie UE 59% dorosłych i około jedna trzecia dzieci w wieku 5-9 lat ma nadwagę lub otyłość, a 23% otyłość (OECD, 2019) i być może wbrew intuicji, współistnieją one również z niedoborami mikroelementów. Obciążenie niedoborami mikroskładników odżywczych jest największe w Afryce Subsaharyjskiej i Azji Południowej (Global Nutrition report, 2021), ale niedobory mikroskładników odżywczych są powszechne na całym świecie, w tym w państwach członkowskich UE, z pewnymi dowodami na niedawny wzrost (Han i in. 2022). U ich podstaw może leżeć niskie spożycie żywności bogatej w mikroelementy, takiej jak owoce, warzywa i rośliny strączkowe. Tylko 12% populacji UE spożywa dziennie zalecane pięć lub więcej porcji owoców i warzyw (dane z 2019 r., Eurostat, 2022).”¹⁵

Dane dot. zdrowia Polaków i Polek wyraźnie wskazują na konieczność wdrażania polityk publicznych dla dobrej, zrównoważonej żywności, nie zaś promocji mleka i nabiału zwierzęcego, które powodują wzrost ryzyka związanego z otyłością, nadwagą, chorobami dietozależnymi i nowotworami. Chcemy przypomnieć, że zgodnie z danymi Krajowego Rejestru Nowotworów: *“Nowotwory złośliwe stanowią narastający problem zdrowotny, społeczny i ekonomiczny w Polsce. Skalę tego problemu określa liczba nowych zachorowań - około 170 tys. oraz liczba zgonów - ponad 100 tys. zgonów. Obecnie ponad 1,17 mln Polaków żyje z chorobą nowotworową. Szacuje się, że pod koniec drugiej dekady XXI wieku na każde 100 tys. polskiej populacji co roku u około 440 osób zdiagnozowano nowotwór, a ponad 3 tysiące żyło z chorobą nowotworową zdiagnozowaną w ciągu ostatnich 10 lat. Częstość występowania nowotworów wzrasta wykładniczo wraz z wiekiem 10-krotnie co dwie/trzy dekady życia. Nowotwory są drugą w kolejności przyczyną zgonu w Polsce (po chorobach układu krążenia) odpowiadając za około 1/4 zgonów. Udział nowotworów jako przyczyny zgonu jest uzależniony od wieku. W najmłodszej grupie wieku (0-19 lat) nowotwory stanowią około 6-7% przyczyn zgonów w tym wieku (nieco częściej wśród chłopców). Choroby nowotworowe stały się dominującą przyczyną zgonów młodych i w średnim wieku kobiet powodując w połowie drugiej*

¹⁵ https://commission.europa.eu/document/download/3e370f0d-fabb-4614-bc98-73caac5b5215_en?filename=SWD_2023_4_1_EN_document_travail_service_part1_v2.pdf

dekady XXI wieku 1/3 przedwczesnych zgonów w grupie wiekowej 20-44 lat i około 50% w grupie 45-64 lat (choroby układu krążenia były odpowiedzialne za 25% zgonów w tej grupie wieku). Wśród mężczyzn w wieku średnim nowotwory opowiadają za około 1/3 zgonów, a w starszym wieku (65 i więcej lat) za 1/5).”¹⁶ Dane dot. zachorowań w Polsce pokazują, że “od połowy lat 70. do połowy pierwszej dekady XXI wieku w populacji kobiet najczęstszą nowotworową przyczyną zgonów był rak piersi. Od początku lat 80. do początku drugiej dekady XXI wieku trwała stabilizacja umieralności (przy stale utrzymującym się wzroście zachorowalności) i od 2007 roku rak piersi jest drugą nowotworową przyczyną zgonu. W 2010 roku nastąpiło niekorzystne odwrócenie malejącego trendu umieralności kobiet z powodu raka piersi. Gwałtowny przyrost zachorowań i zgonów z powodu raka płuca spowodował, że frakcja zgonów z powodu raka płuca przekroczyła frakcję nowotworów piersi i rak płuca od ponad 10 lat pozostaje główną nowotworową przyczyną zgonów kobiet.”¹⁷ Coraz częściej podnoszony jest także wpływ współczesnego systemu żywności na otyłość i nadwagę Polek i Polaków. W ramach konferencji Najwyższej Izby Kontroli “Propagowanie i wdrażanie zdrowego odżywiania” (styczeń 2023), prof. dr hab. n. med. Mirosław Jarosz - lekarz, internista, gastroenterolog, specjalista ds. żywienia, dietyki i otyłości, mający na swoim koncie wiele wartościowych projektów dotyczących profilaktyki nadwagi i otyłości, współtwórca Norm Żywienia oraz Piramidy Zdrowego Żywienia i Aktywności Fizycznej. Profesor podał zatrważające dane: obecnie, właśnie przez otyłość, coraz więcej młodych ludzi cierpi na raka jelita grubego: liczba osób powyżej 30. roku życia, które usłyszały taką diagnozę wzrosła 10-krotnie w porównaniu z danymi sprzed 30 lat. Problem cukrzycy dotyka aż 4 milionów Polaków, z czego 1 milion to przypadki niezdiagnozowane. Wynikające z otyłości zaburzenia metaboliczne przyczyniły się do zwiększonej śmiertelności w związku z wirusem SARS-Cov-2 w Polsce.¹⁸ “Dane są alarmujące: jeszcze w 1974 r. na otyłość cierpiało 25% Polaków, podczas gdy w 2016 r. było to 65%, a prognoza na 2025 r. mówi o 75% osób z tą chorobą. Dynamika

¹⁶ <https://onkologia.org.pl/pl/epidemiologia/nowotwory-zlosliwe-w-polsce>

¹⁷ <https://onkologia.org.pl/pl/epidemiologia/nowotwory-zlosliwe-w-polsce>

¹⁸ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/panel-ekspertow-zdrowe-odzywianie.html>

narastania otyłości jest ogromna: co trzecie dziecko w Polsce ma nadwagę.”¹⁹ W świetle powyższych danych działania instytucji publicznych oraz naukowych promujące spożycie mleko i nabiał zwierzęcy są wyjątkowo niebezpieczne i nieodpowiedzialne, wzmacniając zagrożenie dla zdrowia publicznego.

Hodowla zwierząt wpływa również na **rozwój antybiotykooporności**. Światowa Organizacja Zdrowia²⁰ podaje, że oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe (AMR) jest jednym z największych globalnych zagrożeń dla zdrowia publicznego i rozwoju. Szacuje się, że oporność bakterii na środki przeciwdrobnoustrojowe była bezpośrednio odpowiedzialna za 1,27 mln zgonów na świecie w 2019 r. i przyczyniła się do 4,95 mln zgonów. Niewłaściwe i nadmierne stosowanie środków przeciwdrobnoustrojowych u ludzi, zwierząt i roślin jest głównym czynnikiem rozwoju patogenów opornych na leki. Oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe dotyka kraje we wszystkich regionach i na wszystkich poziomach dochodów. Jego czynniki i konsekwencje są potęgowane przez ubóstwo i nierówności, a najbardziej dotknięte są kraje o niskich i średnich dochodach.²¹

W lipcu 2022 r. Komisja wraz z państwami członkowskimi uznała oporność na środki przeciwdrobnoustrojowe za jedno z trzech najpoważniejszych zagrożeń dla zdrowia w UE. Szacuje się, iż ponad 35 000 osób w UE/EOG i ponad 1,2 mln osób na całym świecie umiera każdego roku bezpośrednio z powodu zakażenia bakteriami opornymi na antybiotyki. *“Jeżeli władze i państwa nie podejmą dalszych działań, do 2050 r. liczba ofiar śmiertelnych oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe na całym świecie może osiągnąć ponad 10 milionów rocznie, czyli więcej niż oczekiwana liczba zgonów z powodu nowotworów i cukrzycy łącznie, co może spowodować szkody gospodarcze równie katastrofalne jak światowy kryzys finansowy w latach 2008-2009”²².*

¹⁹ <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/zdrowie/panel-ekspertow-zdrowe-odzywianie.html>

²⁰ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>

²¹ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/antimicrobial-resistance>

²² Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 1 czerwca 2023 r. w sprawie działań UE na rzecz zwalczania oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe (2023/2703(RSP))

“W Polsce w 2019 r. odnotowano 5 600 zgonów przypisywanych oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe i 24 100 zgonów związanych z opornością na środki przeciwdrobnoustrojowe. Polska ma 46. najniższy standaryzowany wiekiem wskaźnik umieralności na 100 000 mieszkańców związany z opornością na środki przeciwdrobnoustrojowe w 204 krajach. Liczba zgonów z powodu oporności na środki przeciwdrobnoustrojowe w Polsce jest wyższa niż liczba zgonów z powodu chorób neurologicznych, chorób układu trawiennego, cukrzycy i chorób nerek, infekcji dróg oddechowych i gruźlicy oraz przewlekłych chorób układu oddechowego.”²³

Nie będzie również nadużyciem stwierdzenie, że mleko zwierzęce może, a niejednokrotnie faktycznie pochodzi z produkcji przemysłowej, przyczyniającej się do cierpienia zwierząt tzw. hodowlanych oraz emisji odorów wpływających na zdrowie ludzi oraz utrudniających codzienne funkcjonowanie mieszkańców i mieszkańek okolicznych zabudowań. W krajowym prawodawstwie mimo szeregu prób nie wypracowano przy tym jakichkolwiek norm odorowych, co stanowi istotną lukę legislacyjną²⁴. W 2022 i 2023 r. Green REV Institute zwrócił się z pytaniem do Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ws. unijnego Programu Owoce, Warzywa i Mleko w Szkole i kryteriami zakupu produktów mlecznych do ponad 11 000 szkół w Polsce. Pomimo, że celem Programu (nazywanego EU School Scheme, finansowanego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej), jest promowanie zdrowych nawyków żywieniowych²⁵, mleko i produkty mleczne, które są dystrybuowane w szkołach w Polsce są kupowane bez kryteriów wykluczających produkty pochodzące z ferm przemysłowych. W tym samym czasie mieszkańcy i mieszkanki Sadkowa organizują protesty przeciwko planowanej inwestycji, fermie krów tzw. mlecznych, która zagraża ich bezpieczeństwu, zdrowiu i jakości życia²⁶. W 2023 roku dr. Sylwia Spurek, Posłanka do Parlamentu Europejskiego 2019-2024, była Zastępczyni

²³ https://www.healthdata.org/sites/default/files/files/Projects/GRAM/Poland_0.pdf

²⁴ <https://www.gov.pl/web/klimat/uczalnosci-zapachowa>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

²⁵ https://agriculture.ec.europa.eu/document/download/e95ce038-b6cd-4d10-a575-23642fe1f487_pl?filename=school-scheme-factsheet_2018-19_pl.pdf

²⁶ https://www.facebook.com/STOPHodowliSadkow/?locale=pl_PL

Rzecznika Praw Obywatelskich przygotowała projekt rezolucji PE w sprawie zdrowia i życia ludzi mieszkających w pobliżu ferm²⁷ wskazując, że: *“działanie ferm hodowlanych narusza prawo do zdrowia, prawo do czystego środowiska i prawo do życia rodzinnego osób mieszkających na wsi, emisje odorowe działają toksycznie na zdrowie i życie ludzi, w wyniku działalności ferm powstaje siarkowodór i 90% amoniaku w Europie pochodzi z ferm, фермы są źródłem bakterii i wirusów stanowiących zagrożenie dla ludzi, a większość chorób zakaźnych to choroby odzwierzęcej.”*²⁸ Ministerstwo Zdrowia, w czerwcu 2022 r. przekazało do sejmowej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi stanowisko sporządzone na podstawie materiałów opracowanych przez Instytut Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki w Lublinie.²⁹ W stanowisku Ministerstwo Zdrowia zwraca uwagę na wpływ sektora hodowlanego na zdrowie publiczne. *“Chów zwierząt bez wątpienia nie pozostaje bez wpływu na zdrowie zarówno dla osób pracujących na fermach przemysłowych, jak i osób zamieszkujących w ich sąsiedztwie. Oprócz zagrożeń chemicznych i fizycznych, zagrożenie stanowią szkodliwe czynniki pochodzenia biologicznego, do których zaliczane są mikro i makroorganizmy (bakterie, wirusy, promieniowce, grzyby) oraz wytwarzane przez nie struktury i substancje, wywierające niekorzystny wpływ na człowieka i które mogą być przyczyną dolegliwości i chorób m.in. pochodzenia zawodowego. W środowisku o charakterze wiejskim źródłem szkodliwych czynników biologicznych (SCB) są: zakażeni ludzie i zwierzęta, ścieki, odpady, produkty zwierzęce i roślinne, pyły, wydaliny ludzkie i zwierzęce, materiał kliniczny, gleba, woda, aerozole. SCB najczęściej przenoszone są drogą powietrzno-kropelkową, powietrzno-pyłową, przez skórę i błony śluzowe, przez ukłucie stawonogów (kleszczy, pcheł).*

Ze względu na rodzaj oddziaływania na organizm człowieka, szkodliwe czynniki biologiczne można podzielić na te, które wywołują zoonozy (choroby odzwierzęce) lub charakteryzują się działaniem alergizującym i immunotoksycznym. Jednym z poważniejszych zagrożeń dla

²⁷ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2023-0306_PL.html

²⁸ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2023-0306_PL.html

²⁹ <https://futurefood4climate.eu/biblioteka/fermy-przemyslowne-vs-zdrowie-min-zdrowia/>

pracowników ferm przemysłowych są bioaerozole, w skład których mogą wchodzić cząstki, których źródło stanowią w głównej mierze zwierzęta hodowlane (wydzieliny, wydaliny, fragmenty naskórka, pierza itp.). W Polsce nie ma obowiązujących norm w zakresie dopuszczalnych stężeń bakterii, termofilnych promieniowców, grzybów oraz endotoksyny bakteryjnej w powietrzu na danych stanowiskach pracy, natomiast istnieją propozycje Zespołu Ekspertów ds. Czynników Biologicznych dla dopuszczalnych stężeń wymienionych czynników w pomieszczeniach roboczych zanieczyszczonych pyłem organicznym. Trudności z wprowadzeniem prawnie obowiązujących norm wynikają m.in. z ograniczeń prowadzenia badań naukowych w zakresie bioaerozli na fermach hodowlanych. Przedsiębiorcy prywatni niechętnie wyrażają zgodę na pobór prób powietrza w obawie, że tego typu działania mogą wpłynąć stresogennie na zwierzęta.

*Wpływ szkodliwego bioaerozolu na zdrowie można pośrednio oceniać na podstawie przypadków chorób i wyników badań diagnostycznych wywołanych ekspozycją na czynniki biologiczne zawieszone w powietrzu. W ramach realizacji Narodowego Programu Zdrowia (NPZ) na lata 2016-2020 przez Instytut Medycyny Wsi (IMW), w ciągu czterech lat badania w kierunku alergicznego zapalenia pęcherzyków płucnych (*Alveolitis allergica*) wykonało 1280 osób; najwięcej rolników/osób zamieszkujących tereny wiejskie/wykonujących prace rolne (82,2% całej populacji). W teście diagnostycznym zawierającym 13 różnych antygenów (bakterie, grzyby, promieniowce, białka zwierzęce i pył zbożowy) wyniki dodatnie z co najmniej jednym z nich uzyskało ponad 40% badanej populacji. Największa liczba wyników dodatnich dotyczyła reakcji z antygenem bakteryjnym *Pantoea agglomerans* (19,1%), *Arthrobacter globiformis* (11,3%) oraz antygenem - *Candida albicans* (11,7%) - grzyba pasożytniczego zaliczanego do rzędu drożdżaków, wywołującego grzybicę różnych narządów. Wśród osób pracujących na fermach hodowlanych lub zamieszkujących w ich otoczeniu najprawdopodobniej uzyskano by podobne, o ile nie wyższe wyniki.*

Jeżeli chodzi o choroby zawodowe wśród rolników i hodowców, w 2020 r. zarejestrowano 9 przypadków astmy oskrzelowej, 3 przypadki alergicznego nieżyty nosa oraz 12 przypadków

zewnątrzpochodnego alergicznego zapalenia pęcherzyków płucnych. W 2019 r. zgłoszono niemal dwukrotnie więcej (łącznie 46) chorób zawodowych o podłożu alergicznym w tej grupie zawodowej. Największy problem stanowi bezpośrednio powiązanie ekspozycji na szkodliwy bioareozol z objawami chorobowymi. Zgodnie z załącznikiem nr 1 (Wskazówki metodyczne w sprawie przeprowadzania badań profilaktycznych pracowników) do rozporządzenia Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 30 maja 1996 r. w sprawie przeprowadzania badań lekarskich pracowników, zakresu profilaktycznej opieki zdrowotnej nad pracownikami oraz orzeczeń lekarskich wydawanych do celów przewidzianych w kodeksie pracy (Dz.U. z 2016 r. poz. 2067, z późn. zm.), w przypadku grup zawodowo narażonych na pył organiczny pochodzenia roślinnego i zwierzęcego badania profilaktyczne powinny w szczególności obejmować układ oddechowy, skórę oraz wywiad w kierunku alergii i powinny być wykonywane minimum co 4 lata.”³⁰

Biorąc pod uwagę powyższe dane nie można nie zauważyć, że poprzez promocję spożycia mleka i zwierzęcych produktów mlecznych Ministerstwo wzmacnia ryzyka nie tylko dla osób konsumenckich i zdrowia publicznego, ale również dla osób mieszkających w pobliżu ferm zwierzęcych, ferm krów tzw. mlecznych, osób pracujących w sektorze hodowlanym i lokalnych społeczności. Kompleksowy przegląd konsekwencji zdrowotnych, społecznych, środowiskowych i gospodarczych funkcjonowania ferm zwierzęcych został przedstawiony w Białej Księdze Sektora Hodowlanego: Smród, krew i łzy (2023)³¹, dr. Sylwii Spurek i Green REV Institute. Dr. Sylwia Spurek wskazuje w publikacji, że: *“Jednym z kluczowych działań na rzecz ograniczenia intensywnej hodowli zwierząt jest uświadamianie społeczeństwa o jego negatywnym wpływie na klimat i środowisko. Wybory konsumenckie bezpośrednio i często szybciej niż działania legislacyjne czy polityczne wpływają na funkcjonowanie rynku. Dlatego konieczne jest podejmowanie szeroko zakrojonych działań edukacyjnych, a także przeznaczanie środków publicznych na promowanie zrównoważonej diety roślinnej. Istotne jest także*

³⁰ <https://futurefood4climate.eu/biblioteka/fermy-przemyslowe-vs-zdrowie-min-zdrowia/>

³¹ <https://sylwiaspurek.pl/ebooki/Smrodkrewilzy.pdf>

wprowadzenie odpowiednich oznaczeń na produktach spożywczych, informujących konsumentów o wpływie danego produktu na klimat i środowisko, w tym np. o emisjach gazów cieplarnianych.”³²

Jednocześnie w publikacji wskazano rzadko podnoszone problemy związane z zasobami naturalnymi oraz kwestiami gospodarczymi. *“O potencjalnych skutkach zanieczyszczenia wody pitnej opowiadali nam mieszkańcy i mieszkanki wsi, w których istnieją lub planowane są wielkopowierzchniowe fermy. Podczas rozmowy z osobami mieszkającymi w Sadkowie (woj. dolnośląskie) usłyszeliśmy, że planowana w ich wsi ferma ma być zlokalizowana niespełna 40 m od ujęcia wody, co w przypadku powstania „inwestycji” z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi do zanieczyszczenia wody, z której korzystają nie tylko one, lecz także osoby zamieszkujące okoliczne wsie. Podobny problem dotyczył mieszkańców i mieszanek miejscowości Zieleniec (woj. lubelskie), gdzie ze względu na brak wodociągu gminnego istniało duże ryzyko zanieczyszczenia lokalnych zasobów wód. Jak wspomnieli, w raporcie oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko inwestor, odnosząc się do kwestii emisji szkodliwych substancji do wód, wskazał jako rozwiązanie problemu podłączenie do... nieistniejącego wodociągu. Działalność i obecność ferm ma też negatywne konsekwencje ekonomiczne. Mieszkańcy i mieszkanki wskazują, że powstawanie i działalność tego typu inwestycji – i to powstawanie przy wsparciu krajowych i europejskich środków publicznych – prowadzi do znacznego spadku wartości nieruchomości w ich okolicy. W Europie brak jest szeroko zakrojonych badań w tym zakresie, jednak zależność tę potwierdzają analizy wykonywane w Stanach Zjednoczonych. Należy zauważyć, że sprzedaż nieruchomości zlokalizowanej obok fermy może być niemożliwa z powodu fetoru zniechęcającego każdego potencjalnego nabywcę. Co więcej, funkcjonowanie wielkopowierzchniowych hodowli uniemożliwia często także prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej, takich jak rolnictwo ekologiczne czy agroturystyka. Zanieczyszczenie środowiska i unoszący się w okolicy ferm odór sprawiają, że tereny te przestają być przydatne do celów rekreacyjnych*

³² [Smrodkrewilzy.pdf](#)

zarówno dla okolicznych mieszkańców i mieszkańek, jak i potencjalnych turystów i turystek. W trakcie spotkań obywatele i obywatelki opowiadali nam, że w raportach przygotowywanych przez inwestorów i inwestorki często pobieżnie traktowane są potencjalne skutki funkcjonowania instalacji nawet na obszarach Natura 2000, otoczonych teoretycznie szczególną ochroną prawną na mocy przepisów unijnych.”³³

Działalność przemysłu mleczarskiego nie jest również obojętna dla stanu środowiska oraz klimatu. Hodowla zwierząt wiąże się z emisjami metanu, podtlenku azotu oraz dwutlenku węgla do atmosfery, które pochodzą odpowiednio z przechowywania obornika, trawienia pokarmu oraz oddychania zwierząt; stosowania nawozów, a wreszcie transportu paszy i produktów mlecznych, a także wylesiania w celu pozyskania gruntów pod pastwiska i uprawy³⁴. Co przy tym istotne, emisje pochodzące z hodowli zwierząt tzw. opasowych i mlecznych stanowią 77% emisji pochodzących z hodowli zwierząt gospodarskich³⁵.

“Zgodnie z najnowszymi opracowaniami naukowymi sektor hodowlany jest odpowiedzialny w znacznym stopniu za negatywny wpływ rolnictwa na środowisko. W Europie odpowiada za: 78% utraty różnorodności biologicznej na lądzie, 80% zakwaszenia gleby i zanieczyszczenia powietrza (emisja amoniaku i tlenków azotu) oraz 73% zanieczyszczenia wód (zarówno azot, jak i fosfor).”³⁶ Profesor Piotr Skubała, członek Państwowej Rady Przyrodniczej oraz Rady Ekspertckiej Green REV Institute, we wstępie do raportu Bezpieczne i Sprawiedliwe, podkreśla: “zmiana ekosystemów lądowych dokonuje się w głównej mierze za sprawą rolnictwa (obszary rolne zajmują ponad 40% globalnej powierzchni lądów), a przede wszystkim hodowli zwierząt

³³ <https://sylwiaspurek.pl/ebooki/Smrodkrewilzy.pdf>

³⁴ https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_16/sr_cap-and-climate_pl.pdf, s. 6, dostęp: 12 lipca 2024 r.; <https://klimat.rp.pl/rolnictwo/art17077061-hodowla-zwierzat-odpowiada-za-prawie-90-toksycznych-emisji>; <https://klimat.rp.pl/rolnictwo/art17077061-hodowla-zwierzat-odpowiada-za-prawie-90-toksycznych-emisji>; dostęp: 12 lipca 2024 r.

³⁵ https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_16/sr_cap-and-climate_pl.pdf; s. 18, dostęp: 12 lipca 2024 r.; zob. też: <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/07/Emission-Impossible-Full.pdf>, dostęp: 12 lipca 2024 r.

³⁶ [Smrodkrewilzy.pdf](https://sylwiaspurek.pl/ebooki/Smrodkrewilzy.pdf)

(jest na to przeznaczone 83% tej powierzchni). Również za przekroczenie granicy planetarnej dotyczącej zasobów wody słodkiej odpowiada rolnictwo, szczególnie produkcja roślin na paszę i żywność, wykorzystująca 70% globalnego poboru wody słodkiej. Zaburzone przepływy biogeochemiczne, które znajdują się w strefie czerwonej, to przede wszystkim efekt działalności rolniczej wykorzystującej 86% i 96% światowych zasobów azotu i fosforu.”³⁷ W raporcie Emissions Impossible³⁸ Changing Markets po raz pierwszy szacuje emisję metanu przez pięć największych korporacji mięsnych i dziesięć największych korporacji mleczarskich. Ich łączna emisja metanu wynosi około 12,8 miliona ton, co odpowiada ponad 80% całego śladu metanowego Unii Europejskiej. Emisje tych firm stanowią około 3,4% wszystkich globalnych antropogenicznych emisji metanu i 11,1% światowego metanu związanego ze zwierzętami hodowlanymi. Raport zawiera również najnowsze szacunki dotyczące całkowitej emisji gazów cieplarnianych (GHG) przez te same firmy, która wynosi około 734 milionów ton ekwiwalentu CO₂ - więcej niż emisje Niemiec. W raporcie wezwano do pilnego i ambitnego prawodawstwa w celu zajęcia się znaczącym wpływem globalnych korporacji mięsnych i mleczarskich na klimat oraz do wspierania przez rządy sprawiedliwej transformacji przemysłowego rolnictwa zwierzęcego w kierunku agroekologii. W raporcie Programu Środowiskowego ONZ (UNEP) What’s cooking (2023) wskazano, że: “Globalnie, systemy żywnościowe są odpowiedzialne za około 30 procent obecnych antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych, które powodują zmiany klimatyczne. Produkty zwierzęce — włączając w to emisje związane ze hodowlą zwierząt, uprawą roślin paszowych, zmiany w użytkowaniu ziemi oraz energetycznie intensywne globalne łańcuchy dostaw — stanowią niemal 60 procent emisji związanych z żywnością, co daje łączne wartości od 14,5 do 20 procent globalnych emisji. Skutki rosnącego zapotrzebowania na produkty pochodzenia zwierzęcego (ASF) mają miejsce w kontekście niezrównoważonych metod uprawy i nadmiernego spożycia, szczególnie w krajach o średnich i wysokich dochodach.

³⁷ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

³⁸ <https://changingmarkets.org/wp-content/uploads/2022/11/Emission-Impossible-Full.pdf>

Ogólnie produkcja i konsumpcja znacząco przyczyniają się do zmian klimatycznych, zanieczyszczenia powietrza i wody, utraty bioróżnorodności oraz degradacji gleby.”³⁹

Jak wskazując autorzy i autorki raportu Bezpieczne i Sprawiedliwe (Plant Based Treaty, 2023), *“ekosystemy rolnicze pokrywają ponad 40% powierzchni lądów, co oznacza, że grunty rolne są największym biometem lądowym na naszej planecie; hodowla zwierząt zajmuje 83% z nich. W ciągu ostatnich 300 lat aż 55% wszystkich terenów wolnych od lodu zostało przekształconych w pola uprawne i pastwiska, pozostało jedynie 45% ekosystemów naturalnych lub półnaturalnych.”⁴⁰*

Zmiany klimatu sięgają spustoszenie na całym świecie poprzez częstsze i bardziej ekstremalne zjawiska pogodowe (powodzie, pożary) oraz powolne procesy klimatyczne, takie jak susze, pustynnienie i podnoszenie się poziomu mórz. Zakłócenia klimatyczne już teraz wpływają na rolników na całym świecie, ponieważ nasze systemy rolnicze są wyjątkowo zależne od stabilnych warunków klimatycznych. Im wyższe będą globalne temperatury, tym bardziej niepokojące będą zakłócenia w produkcji żywności. Według Międzyrządowego Zespołu ds. Klimatu, szybkie ograniczenie emisji w tym dziesięcioleciu ma kluczowe znaczenie dla zapobiegania katastrofalnym zmianom klimatu. Zrównoważone rolnictwo i bezpieczeństwo żywnościowe są pod stałą presją spowodowaną produkcją zwierzęcą i działaniem sektora hodowlanego. *“Chociaż system żywnościowy jest obecnie głównym źródłem degradacji środowiska i utraty bioróżnorodności, jest on również jednym z sektorów najbardziej dotkniętych degradacją. Przekształcanie naturalnych ekosystemów w pola uprawne i pastwiska, wraz z następstwami zanieczyszczenia rolniczego, poważnie zagraża istotnym funkcjom ekosystemu, które stanowią podstawę samego rolnictwa. Konieczna jest całkowita transformacja, obejmująca zmiany w produkcji, zarządzaniu krajobrazem i całym systemie żywnościowym. Wynika to z faktu, że wszystkie działania związane z systemem żywnościowym, od rolnictwa,*

³⁹ <https://www.unep.org/resources/whats-cooking-assessment-potential-impacts-selected-novel-alternatives-conventional>

⁴⁰ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

przez przetwórstwo, logistykę i handel detaliczny, po konsumpcję, wpływają na granice planetarne, a tym samym oferują wiele możliwości łagodzenia skutków (Campbell, 2017; Clark, 2020).”⁴¹

Powyższe w ścisły sposób wiąże się z jakościowym i ilościowym ubóstwem żywnościowym i brakiem dostępu do zdrowej, lokalnej żywności oraz niesprawiedliwością i nierównościami. W 2022 r. na świecie zmarnowano 1,05 mld ton żywności. Oznacza to, że jedna piąta (19 procent) żywności dostępnej dla ludzi jest marnowana na poziomie handlu detalicznego, usług gastronomicznych i gospodarstw domowych. Jest to dodatek do 13 procent światowej żywności traconej w łańcuchu dostaw, zgodnie z szacunkami FAO, od okresu po zbiorach do sprzedaży detalicznej.⁴² W tym samym czasie raport State of Food Security and Nutrition in the World ujawnił, że w 2022 r. od 691 do 783 milionów ludzi zmagало się z głodem, przy średnim poziomie 735 milionów, co stanowi wzrost o 122 miliony ludzi w porównaniu do 2019 roku.⁴³ Najnowszy raport “The State of Food Security and Nutrition in the World 2024”⁴⁴ Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa wskazuje na bardzo wzrost nierówności żywnościowych na świecie. *“Brak ekonomicznego dostępu do zdrowej diety również pozostaje poważnym problemem, dotyczącym ponad jedną trzecią globalnej populacji. Z nowymi danymi dotyczącymi cen żywności i ulepszeniami metodologicznymi, publikacja ujawnia, że ponad 2,8 miliarda ludzi nie było w stanie pozwolić sobie na zdrową dietę w 2022 roku. Ta dysproporcja jest najbardziej widoczna w krajach o niskich dochodach, gdzie 71,5 procent populacji nie może sobie pozwolić na zdrową dietę, w porównaniu do 6,3 procent w krajach o wysokich dochodach. Warto zauważyć, że liczba ta spadła poniżej poziomów sprzed pandemii w Azji oraz w Ameryce Północnej i Europie, podczas gdy znacznie wzrosła w Afryce.*

⁴¹ [pbt safeandjust Polish 21x297_30052024.pdf](https://pbt.safeandjust.org/polish/21x297_30052024.pdf)

⁴² <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/45275/Food-Waste-Index-2024-key-messages.pdf?sequence=8&isAllowed=y>

⁴³ <https://news.un.org/en/story/2023/07/1138612>

⁴⁴ <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/a0159056-2843-44c2-91e6-601ec4704fb8/content/cd1254en.html#gsc.tab=0>

Podobnie, nowe szacunki dotyczące otyłości dorosłych pokazują stały wzrost w ciągu ostatniej dekady, z 12,1 procent (2012) do 15,8 procent (2022). Prognozy wskazują, że do 2030 roku na świecie będzie ponad 1,2 miliarda otyłych dorosłych. Podwójne obciążenie niedożywieniem - współlistnienie niedożywienia wraz z nadwagą i otyłością - również gwałtownie wzrosło na całym świecie we wszystkich grupach wiekowych. W ostatnich dwóch dekadach zmniejszyła się liczba osób szczupłych i niedożywionych, podczas gdy liczba osób otyłych wzrosła gwałtownie.

Te trendy podkreślają złożone wyzwania związane z niedożywieniem we wszystkich jego formach oraz pilną potrzebę ukierunkowanych interwencji, ponieważ świat nie jest na dobrej drodze do osiągnięcia żadnego z siedmiu globalnych celów żywieniowych do 2030 roku, wskazując pięć agencji.

*Niepewność żywnościowa i niedożywienie pogarszają się z powodu kombinacji czynników, w tym utrzymującej się inflacji cen żywności, która nadal eroduje gospodarcze zyski dla wielu ludzi w wielu krajach. **Główne czynniki takie jak konflikty, zmiany klimatyczne i recesje gospodarcze stają się coraz częstsze i poważniejsze.** Te problemy, wraz z czynnikami podstawowymi takimi jak niedostępne zdrowe diety, niezdrowe środowiska żywnościowe i utrzymująca się nierówność, teraz zbiegają się jednocześnie, wzmacniając swoje indywidualne efekty.*

*Dyrektor Generalny FAO, QU Dongyu: „**Przekształcenie systemów rolno-spożywczych jest bardziej krytyczne niż kiedykolwiek**, gdy stajemy w obliczu pilności osiągnięcia SDG w ciągu zaledwie sześciu lat. FAO pozostaje zaangażowane we wspieranie krajów w ich wysiłkach na rzecz wyeliminowania głodu i zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego dla wszystkich. Będziemy współpracować ze wszystkimi partnerami i za pomocą wszystkich podejść, w tym G20 Global Alliance against Hunger and Poverty, aby przyspieszyć potrzebne zmiany. Razem musimy innowować i współpracować, aby zbudować bardziej wydajne, inkluzywne, odporne*

i zrównoważone systemy rolno-spożywcze, które mogą lepiej sprostać przyszłym wyzwaniom dla lepszego świata.”⁴⁵

Sektor hodowlany, w tym przemysł mleczarski ma wielki udział we wzmacnianiu nierówności i niesprawiedliwości w dostępie do zdrowej, zrównoważonej żywności i globalnej nieefektywności systemu żywności. *“Współczesne globalne praktyki żywieniowe wymagają wykorzystania 4,13 miliarda hektarów ziemi i powodują znaczne marnotrawstwo w zakresie sposobu użytkowania gruntów. Na przykład 43% gruntów rolnych przeznaczają się raczej pod hodowlę zwierząt niż do bezpośredniego żywienia ludzi. Jeśli połączymy wszystkie grunty potrzebne do hodowania zwierząt na mięso – w tym pastwiska i grunty, na których uprawia się rośliny na paszę dla zwierząt – okaże się, że hodowla zwierząt zajmuje 83% gruntów rolnych na świecie. Jednak pomimo że hodowla zwierząt zajmuje większość gruntów rolnych na świecie, pokrywa tylko 18% światowego zapotrzebowania na kalorie i zaledwie 37% całkowitego zapotrzebowania na białko (Poore i Nemecek, 2018). Z kolei zmiana sposobu żywienia przez przejście na dietę roślinną wymagałaby wykorzystania zaledwie 1 miliarda hektarów ziemi, co oznaczałoby 75-procentową redukcję w tym zakresie. Wyeliminowanie mięsa krów i owiec z naszej diety zmniejszyłoby wykorzystanie gruntów prawie o połowę – do 2,21 miliarda hektarów. Wykluczenie nabiału zmniejszyłoby użytkowanie gruntów o kolejną połowę – do 1,1 miliarda hektarów, a rezygnacja z jaj i ryb zredukowałaby powierzchnię tych gruntów o 0,01 miliarda hektara.”⁴⁶* Sektor hodowlany narusza także prawa ludności rdzennych. Globalny wzrost popytu na mięso i nabiał powoduje ekspansję rolnictwa na obszarach lasów pierwotnych i wyrządza krzywdę ludności rdzennej. W Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie udostępniania na rynku unijnym i wywozu z Unii niektórych towarów i produktów związanych z wylesianiem i degradacją lasów oraz uchynienia rozporządzenia (UE) nr 995/2010⁴⁷ Parlament Europejski podkreślił, że postępujący proces

⁴⁵ <https://www.fao.org/newsroom/detail/hunger-numbers-stubbornly-high-for-three-consecutive-years-as-global-crises-deepen--un-report/en>

⁴⁶ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/pbt_safeandjust_Polish_21x297_30052024.pdf

⁴⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021PC0706>

wylesiania na świecie jest w znacznym stopniu związany z rozwojem produkcji rolnej, w szczególności ze względu na przekształcanie lasów w grunty rolne przeznaczone do produkcji szeregu produktów i towarów, na które jest duży popyt, *“ekspansja rolna odpowiada za blisko 90 % wylesiania na świecie, przy czym ponad połowa utraty zasobów leśnych wynika z przekształcania lasów w grunty uprawne, zaś wypas zwierząt gospodarskich odpowiada za blisko 40 % utraty zasobów leśnych.”*⁴⁸ Jednocześnie ww. Rozporządzenie wskazało na konieczność ochrony praw ludności rdzennej.

Warto również dodać, że osoby uczące się nie mają w polskich szkołach dostępu do produktów pochodzenia roślinnego, zaś edukacja klimatyczna, zdrowotna, obywatelska nie są standardem w polskich placówkach edukacyjnych, albo są realizowane bez uwzględnienia kwestii rolnictwa i systemu produkcji żywności. W 2024 r. prof. Marcin Wiącek, Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił się w wystąpieniu generalnym⁴⁹ do Ministry Zdrowia ws. prawa do roślinnych posiłków oraz jakości posiłków w ramach wyżywienia zbiorowego. *“Nie powinno ulegać wątpliwości, że wśród młodszego pokolenia następują zmiany światopoglądowe i coraz większa rzesza uczniów wybiera różnego rodzaju diety bezmięsne. Z przekazywanych mi sygnałów ze strony organizacji pozarządowych wynika jednak, że uczniowie ci napotykać na problemy w korzystaniu z pełnowartościowych posiłków bezmięsnych w placówkach edukacyjnych. Wynikać ma to w szczególności z tego, że posiłki bezmięsne dostępne być mają w formie eliminacji niektórych elementów posiłków, bez zastąpienia ich alternatywą.”*⁵⁰

Green REV Institute jako operator Programu Roślinna Szkoła⁵¹ zwracał się ws. dostępu do roślinnych posiłków oraz jakości wyżywienia zbiorowego, edukacji zdrowotnej, edukacji klimatycznej, polityki żywnościowej do administracji rządowej, samorządowej, Najwyższej

⁴⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52021PC0706>

⁴⁹ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/04/Do_MZ_zbiorowe_zywienie_wymogi_3_04_2024.pdf

⁵⁰ https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/04/Do_MZ_zbiorowe_zywienie_wymogi_3_04_2024.pdf

⁵¹ <https://roslinnaszkoła.pl/>

Izby Kontroli, władz lokalnych, instytucji publicznych, osób decyzyjnych na poziomie ONZ, UE, krajowym i lokalnym. W wystąpieniach do Ministra Zdrowia⁵², Rzeczniczki Praw Dziecka⁵³, Ministra Edukacji Narodowej⁵⁴, Ministra Klimatu i Środowiska⁵⁵ w działaniach realizowanych z samorządami i osobami decyzyjnymi wielokrotnie wskazywałyśmy na konieczność kompleksowego, holistycznego i transparentnego podejścia władz do polityki żywnościowej jako części polityki klimatycznej, społecznej, gospodarczej, zdrowotnej. Ponad 100 radnych w całej Polsce, Posłów i Posłanek do PE, Posłów i Posłanek na Sejm RP, Senatorów i Senatorek, liderów i liderki opinii poparło Program Roślinna Szkoła i rozpoczęło działania na rzecz sprawiedliwej transformacji systemu żywności i promowania diet roślinnych dla ludzi jako podstawy dla budowania sprawiedliwej i solidarnej przyszłości.

Ponadto, nie można pominąć ponurego tła bezkrytycznego promowania mleka przez zootechników, którzy doprowadzili do bezmiaru cierpienia i życia nie wartego życia⁵⁶ miliardów ssaków, które dzielą z nami podstawowe doznania i potrzeby (Poole). Spośród zwierząt gospodarskich, krowy mleczne są, obok kur niosek i brojlerów, najbardziej poszkodowane przez ekstremalne zaburzenie ich metabolizmu przesterowanego na produkcję mleka kosztem zdrowia i dobrostanu, prowadzące do licznych „chorób produkcyjnych” oraz ogólnego osłabienia sprzyjającego potknięciom i kulawiźnie⁵⁷. W Polsce dla wielu krów mlecznych kończy się to nielegalną sprzedażą za pół ceny i transportem niezdolnych do utrzymania się na nogach

⁵² [Pani-Izabela-Leszczyna-Ministra-Zdrowia-apel-strony-eksperckiej-i-spoecznej.pdf](#)

⁵³ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/02/Rzeczniczka-Praw-Dziecka-Pani-Monika-Horna-Cieslak-Green-REV-Institute-x-Future-Food-4-Climate.pdf>

⁵⁴ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/07/Green-REV-Institute-Edukacja-Klimatyczna-MEN.pdf>; <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/05/Rekomendacje-edukacja-zdrowotna.docx-2-1.pdf>

⁵⁵ <https://futurefood4climate.eu/wp-content/uploads/2024/06/Stanowisko-Green-REV-Institute-i-Koalicji-Future-Food-4-Climate.pdf>

⁵⁶ Mellor, David J. "Updating animal welfare thinking: Moving beyond the "Five Freedoms" towards "a Life Worth Living"." *Animals* 6.3 (2016): 21.

⁵⁷ Phillips, Clive. *Cattle behaviour and welfare*. John Wiley & Sons, 2008; EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (AHAW), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Bicout, D. J., Calistri, P., Canali, E., ... & Winckler, C. (2023). Welfare of dairy cows. *EFSA Journal*, 21(5), e07993.

„leżaków” do rzeźni, gdzie są wywlekane z ciężarówek do uboju. Przynajmniej połowa krów mlecznych w Polsce utrzymywane jest nadal w niehumanitarnym, sprzecznym z elementarnymi wymogami *Dyrektywy 1998/58/WE dotyczącej ochrony zwierząt hodowlanych* chowie uwięziowym (stanowiskowym)⁵⁸, w którym krowy mleczne spędzają całe krótkie życie w dyskomforcie bez możliwości swobodnego poruszania się, a często nawet przyjęcia wygodnej pozycji leżącej. Ogrom cierpienia powodowany przez przemysł mleczarski powiększany jest przez zabierania matkom cieląt zaraz po urodzeniu, co oprócz dodatkowego dystresu matki odbiera cielętom główne źródło pozytywnych doznań i skazuje je na wegetację i choroby (zwłaszcza biegunki) i często śmierć⁵⁹ – wczesne odstawienie cielaka 5-krotnie zwiększa zachorowalność i zaburza jego dalszy rozwój⁶⁰. Niezależne od skutków dla środowiska i zdrowia ludzi, przemysł mleczarski jest inherentnie zły.

Mając na uwadze powyższe, Green REV Institute wyrażając swoje głębokie zaniepokojenie akcją pn. „Dzień Mleka”, która w dniu 14 czerwca 2024 r. odbyła się w Centrum Innowacji oraz Badań Prozdrowotnej i Bezpiecznej Żywności jako jednostce ogólnouczelniana Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (ul. Balicka 104, 30-149 Kraków).

Fundacja zwraca uwagę, że promowanie spożycia mleka jest działaniem zdecydowanie niepożądanym i sprzecznym z działaniami prozdrowotnymi, społecznymi, środowiskowymi i proklimatycznymi. Wspieranie spożycia, a tym samym produkcji mleka i produktów mlecznych jako zdrowych i niezbędnych w zbilansowanej diecie, przy nieuwzględnieniu najnowszych wyników badań naukowych jest działaniem szkodliwym z perspektywy społecznej, praw człowieka, praw zwierząt i klimatu. Właściwe podejście do odżywiania powinno opierać się na rzetelnej wiedzy naukowej, z uwzględnieniem postulatów

⁵⁸ EFSA Panel on Animal Health and Animal Welfare (AHAW), Nielsen, S. S., Alvarez, J., Bicot, D. J., Calistri, P., Canali, E., ... & Winckler, C. (2023). Welfare of dairy cows. *EFSA Journal*, 21(5), e07993.

⁵⁹ Mee, John F. "Why do so many calves die on modern dairy farms and what can we do about calf welfare in the future?." *Animals* 3.4 (2013): 1036-1057.

⁶⁰ Phillips, Clive. *Cattle behaviour and welfare*. John Wiley & Sons, 2008.

bezpieczeństwa systemu żywnościowego, w tym w celu promowania diety roślinnej, zbilansowanej i zrównoważonej.

W konsekwencji, apelujemy o odpowiedzialne planowanie wydarzeń popularno-naukowych i społecznych. Wydarzeń, które uwzględniają postulaty wskazane w niniejszym liście tj. przede wszystkim wyzwania stawiane przez zmiany klimatu, brak wydajności systemu żywnościowego oraz negatywne konsekwencje produkcji zwierzęcej dla zdrowia i życia ludzi. Apelujemy o przewartościowanie narracji w rozmowach o odżywianiu, mleku oraz produkcji zwierzęcej, w sposób dążący do edukacji i uświadamiania społeczeństwa.

Jednocześnie zwracamy się do Ministerstwa o ustalenie terminu spotkania z osobami eksperckimi i przedstawicielami, przedstawicielkami Green REV Institute i Future Food 4 Climate ws. działań dla zrównoważonego systemu żywnościowego i edukacji dla praw człowieka, ochrony zwierząt i planety.

Podpisy osób eksperckich:

1. prof. dr. hab. Andrzej Elżanowski – Kolegium Artes Liberales, Uniwersytet Warszawski
2. prof. dr. hab. Piotr Skubała - Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
3. prof. dr. hab. Joanna Hańderek – Instytut Filozofii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
4. prof. dr. hab. Piotr Rzymiski - Zakład Medycyny Środowiskowej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu
5. prof. dr. hab. Piotr Krajewski - Dyrektor Instytutu Ekonomii, Katedra Makroekonomii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki
6. dr. Marzena Cypryańska-Nezlek – SWPS, 4CAST Centrum Działań dla Klimatu i Transformacji Społecznych
7. adw. Karolina Kuszlewicz – adwokatka, wykładowczyni, trenerka szkoleniowa

Podpisy organizacji pozarządowych:

1. 9dwunastych
2. Akcja Demokracja
3. Akcja Uczniowska
4. Azyl Swinki Lili
5. Bieganizm
6. BoMiasto
7. Compassion Polska
8. DaleKOWzroczne
9. Daniel Petryczkiewicz
10. DiversityPL
11. Dolina Bawole Serce
12. Earth Day Everyday
13. ECO EDU kids
14. Ekowyborca
15. Fashion Revolution Poland
16. Federacja Wegan dla Zwierząt
17. First Step
18. Foodsharing Polska
19. Foodsharing Toruń
20. Fundacja “Ekopotencjał – Przestrzeń Możliwości”
21. Fundacja #niezamłodzi
22. Fundacja Aquila
23. Fundacja Centrum Edukacji Baza
24. Fundacja Chlorofil
25. Fundacja CultureLab
26. Fundacja GrowSpace
27. Fundacja Impuls

28. Fundacja Klub Myśli Ekologicznej
29. Fundacja Lambda Polska
30. Fundacja MARE
31. Fundacja Ne_Ni
32. Fundacja Perspektywa
33. Fundacja Prawnej Ochrony Zwierząt Lex Nova
34. Fundacja Psubraty
35. Fundacja Rething
36. Fundacja Rzecz Społeczna
37. Fundacja Szkatułka
38. Fundacja Zielone Światło
39. Fundacja Zwierzęta Niczyje
40. Gdańsk bez granic
41. Głos Pokolenia
42. Green teenager
43. Grupa Społeczni Opiekunowie Drzew - Toruń
44. Halo Tu Fauna
45. Instytut Przeciwdziałania Wykluczeniom
46. invECO
47. Istota
48. Klimatyczny Kopernik
49. Kolektyw Przełom
50. Koło Naukowe Praw Człowieka i Kryzysów Humanitarnych
51. Kompostuj Z Nami
52. Kongres Ruchów Miejskich
53. Lokalni Liderzy
54. Miastozdzczenie
55. Mikołów - Roślinne Yeah

56. Misja: Rozwój
57. Młodzieżowy Strajk Klimatyczny
58. NO PAIN IN YOUR BRAIN
59. Oficyna 21
60. Open Dialogues International Foundation
61. Plant Your Home
62. Podróże z Pazurem
63. Polska Dla Zwierząt
64. Pomorskie Stowarzyszenie Aktywni Lokalnie
65. Projekt Kaczuchy Dziennikarskie
66. Przestrzeń do życia
67. Pudełko Lilki
68. Rodzic w Mieście
69. Rodzice dla Klimatu
70. Roślinna Strona
71. RUCH zaNIEdban
72. Śląski Ruch Klimatyczny
73. Społeczna Straż Ochrony Zieleni Szczecina
74. Stowarzyszenia Mężczyźni Przeciw Przemocy
75. Stowarzyszenia Protest Porszewice
76. Stowarzyszenie "Nasz Bóbr"
77. Stowarzyszenie Jestem na pTAK!
78. Stowarzyszenie Kraków dla Mieszkańców
79. Stowarzyszenie LUWIA
80. Stowarzyszenie MOST
81. Stowarzyszenie Mudita
82. Stowarzyszenie na rzecz Azylu dla Świń Chrumkowo
83. Stowarzyszenie Przyjaciele Kubusia

84. Stowarzyszenie Równość
85. Stowarzyszenie Stop Stereotypom
86. Stowarzyszenie Tarnowska Rospuda
87. Szczera Sfera
88. Szkolna Młodzieżowa Rada Klimatyczna
89. Świadomi prawa
90. Vege Vouge
91. W imię zwierząt
92. Wawelska Kooperatywa Spożywcza
93. Wegaństwo - podcast
94. Wegrateka
95. Wiosna bez Barrier
96. WORLDmates
97. Wygadajmy Przyszłość